

Kisfaludy András-életútinterjú

Készítette: Kovács László

A beszélgetés időpontja és helyszíne: 2025. július 21., Budapest

Szerkesztett, tömörített, kiegészített, lábjegyzetelt változat.

Kovács László:

Milyen családba születtél? Mi volt az alapja a zenei érdeklődésednek?

Kisfaludy András:

Apai nagyapám Sajógömörben¹ volt kántortanító. Kottát olvasott, zongorázott és tanított. 1947-ben lakosságcsere révén került Magyarországra, az otthagyt nagy ház és udvar helyett egy fél társbérletet kapott Rákoskeresztúron. Családi ünnepek alkalmával, de különösen karácsonykor énekelt és zongorázott nálunk, egy-egy Bach²- vagy Mozart³-mű hangzott el tőle. Másik nagyapám, Mátrai Makovits Jenő szintén a Felvidéken, Rimaszombatban élt. Elismert festőművész volt, műveinek egy részét a Pozsonyi Nemzeti Múzeum őrzi. Köztisztletben álló emberként őt választották meg a szlovákiai magyar cserkészek parancsnokává. Ez egyértelműen társadalmi megbízatás volt. A II. világháború alatt, az előrenyomuló szovjet csapatok érkezése idején, a helyi Hlinka-gárda⁴ tagjai – egy felfegyverzett, félfasiszta hatalmi erő – kegyetlenül és félelmetesen viselkedtek, nem riadtak vissza a gyilkosságoktól sem. A rimaszombati vezetők és a barátok figyelmeztették nagyapámat, hogy meneküljön, mert az elsők között lesz, akit lámpavasra fognak fölakasztani. Ami fölfért két lovas szekér platójára, azzal útnak indultak Budapest felé. A szüleim és a nagyszüleim tehát Szlovákiából menekültek. Én már Budapesten születtem.

Az én zenéhez való kötődésem olyan, mint egy titkos szerelem. A Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban tanultam, ott is volt már egy amatőr zenekarunk, ahol doboltam. 1965 májusában egy utcabálon játszottunk, a X. kerületben, Záborszky Gábor akkori évfolyamtársammal, aki basszusozott. Talán öt vagy hat számot tudhattunk, a legismertebb a *Get Off Of My Cloud* című szám volt, a Rolling Stones⁵-től. Ebben volt egy négytaktusnyi dobszóló is! Az utcabálnak nem lett semmilyen folytatása. A gimi pincéjében egy másik társasággal is próbáltunk, ott is doboltam, de végül nem léptünk fel.

Tizenhét éves koromban volt még egy nekibuzdulás, Pasaréten a kalefos haverok közül ketten béreltek egy másfél szobás önálló lakást. Itt a fő téma a csajozás mellett a zenehallgatás volt. Terta magnón a legjobb zenéket hallgattam és doboltam a kemény párnákon: Spooky Tooth,⁶ Eric Burdon,⁷ Spencer Davis⁸ és természetesen Rolling Stones, ami belefért.

¹ Mai nevén Gemer, szlovákiai község.

² Johann Sebastian Bach (1685–1750) német barokk zeneszerző, orgonista, hegedűművész, az egyetemes zeneművészet egyik legnagyobb hatású alakja.

³ Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791) osztrák zeneszerző, zongorista, karnagy és zenepedagógus, a nyugati zenetörténet egyik legnagyobb művésze.

⁴ A Hlinka-gárda 1938–1945 között működő szlovák félkatonai fegyveres szervezet volt.

⁵ A Rolling Stones 1962-ben alapított, mind a mai napig működő angol rhythm and blues, majd rockegyüttes, műfajában az egyik legnépszerűbb előadó.

⁶ A Spooky Tooth 1967–1974 között működő brit rockegyüttes.

⁷ Eric Burdon (1941) angol zenész, rockénekes, az Animals és a War tagja volt.

⁸ A Spencer Davis Group 1963–2020 között működő angol rhythm and blues zenekar.

Doleviczényi Miki⁹ is lejárt abba az albérletbe. Akkor ő már dalosként működött, saját dalait adta elő és kísérte magát egy szál gitáron. Az 1967-es Pol-beat fesztiválon¹⁰ második helyezett lett, de ez a műfaj nem elégítette ki. Miki zenekart szeretett volna csinálni, ehhez hívott el engem és még két embert. Ők Bianki Iván¹¹ és Imre Attila¹² voltak, mindketten kottát olvasó emberek. Rendszeresen felléptek bulikon, esküvőkön, ahol tánczenét, magyar nótát és beatzenét is játszottak. Énekesük még nem volt. Egyszer együtt mentünk el énekest keresni – hogy miért négyen együtt, azt nem tudom. Egy XVII. kerületi kerthelyiségben a Wastaps¹³ együttesel lépett fel egy énekes, aki „kamuangollal” énekelt rock and rollt, és hogy felhívja magára a figyelmet, a kockásabroszos asztalok tetején ugrálva adta elő magát. Nagy hatással volt ránk! A buszon hazafelé arról beszéltünk, hogy ez a srác nagyon jó lenne nekünk. Nem volt egy Caruso,¹⁴ vagy Stevie Winwood,¹⁵ de óriási jelenség volt, a semmiből tudott atmoszférát teremteni. Ő volt Baksa-Soós János.¹⁶ Az Ipartervben játszottuk az első bulinkat, 1968 végén.

Kovács László:

Hogyan kapta a zenekar a nevét?

Kisfaludy András:

Egyszer közösen próbáltunk nevet találni, jöttek is hülyébbnél hülyébb ötletek, de nem jutottunk dűlőre. Másnap felhívott Baksa, hogy a húga azt találta ki, hogy legyen Keks, de x-szel, azaz Kex.¹⁷ Semmit nem jelent a név, akkor ez jó!

Kovács László:

Ki vezette az együttest?

Kisfaludy András:

Doleviczényi Miki, ő szervezte a fellépéseket is. Kezdetben a Jókai Klubban léptünk fel, a Svábhegyen, ami végül is nem volt elérhetetlen távolságban.

Kovács László:

Miből állt a kezdeti repertoár?

Kisfaludy András:

Beatles,¹⁸ Rolling Stones, Bee Gees¹⁹ – Attila jól énekelte ezeket –, Spencer Davis Group, Traffic.²⁰ Váratlan és fantasztikus élmény volt, amikor a Traffic budapesti koncertje után

⁹ Doleviczényi Miklós (1948) billentyűs, gitáros, énekes, hangszer-restaurátor.

¹⁰ Pol-beat fesztivál, 1967-ben pol-beat dalokból rendezett könnyűzenei fesztivál. A pol-beat politikai tartalmú, általában társadalmi problémák témakörét feldolgozó, mozgósító, illetve motivációs jellegű dalszöveggel előadott, beat jellegű könnyűzenét jelent.

¹¹ Bianki Iván (1946–2003) gitáros, gordonkaművész.

¹² Imre Attila (1946–1998) basszusgitáros.

¹³ A Wastaps 1968-ban alakult és a nyolcvanas évek végéig működő beatzenekar, amely főleg a vendéglátóiparban tevékenykedett.

¹⁴ Enrico Caruso (1873–1921) neves olasz operaénekes.

¹⁵ Stevie Winwood (1948) angol énekes, dalszerző és zenész, a Traffic, The Spencer Davis Group és a Blind Faith tagja volt.

¹⁶ Baksa-Soós János (1948–2021) magyar énekes, előadóművész, képzőművész.

¹⁷ A Kex 1968–1972 között létezett magyar beatzenekar, avantgárd előadasmódjukkal váltak emlékeztetessé.

¹⁸ A Beatles 1960–1970 között működő angol beategyüttes, a műfaj legnépszerűbb előadója.

¹⁹ Bee Gees 1958–2003 között működő angol-ausztrál popegyüttes.

²⁰ Traffic 1967–1974 között működő angol progresszív/hard/jazz/pszichedelikus rock együttes.

Stevie Winwooddal fölmentünk Doleviczényi Miki lakására bulizni. Sokan voltunk, szebbnél szebb csajok, de pia sehol, vagy ha volt is, az is azonnal elfogyott. Valaki lement a közeli kocsmába sörért, ahol üvegest már nem lehetett venni, és lavórban hozta föl a csapolt sört. Éjjel három után a gyönyörű, többszintes szecessziós villa tetejéről elénk toppant egy idős festett hajú hölgy: „Mit randalíroznak itt kérem?! Nem hagyják az embert aludni! Menjen mindenki haza!” Ő volt Doleviczényi anyukája, aki aztán sarkon fordult és visszament a szobájába. Mi meg szomorúan és beletörődve a lehetetlenbe, hazakísértük az akkor már világsztár Stevie-t, a 6-os villamoson a Royal Szállóba, ahol a zenekar többi tagjával el voltak szállásolva.

Kovács László:

1969-ben részt vettetek a salgótarjáni amatőr könnyűzenei fesztiválon. Hogyan emlékszel vissza erre?

Kisfaludy András:

A város főterén állt a József Attila Művelődési Ház, ott léptünk fel. Csak pár napig voltunk a városban, a végén a salgótarjáni labdarúgópályán is zenéltünk. Ekkor még csak egy-két saját számot írtunk meg. A tehetségkutatón való fellépésre azért volt szükségünk, hogy a zenekart elfogadják a rádióban, az ORI-ban.²¹ Miki intézte ezeket a kapcsolatokat. Fontos fellépésünk volt az év végén az Egyetemi Színpadon, akkor már 8–9 dallal rendelkezünk. Egy szép élmény kötődik ehhez. Ahogy vége lett a koncertnek, betódultak az öltözőbe az emberek, többek között megjelent Vujicsis Tihamér²² és Váci Mihály²³ is. Az Egyetemi Színpadon a Kex ekkor játszotta először József Attila²⁴ *A hetedik* és *Tiszta szívvel* című megzenésített verseit. Az első a magyar költészetben Csoóri Sándor²⁵ kifejezésével élve: a gyöngyragylóba zárt líra, a második pedig a tiszta tagadást és a teljes feladás-odaadást, az örült kiáltást jelenti. Vujicsics és Váci a zene, a költészet és a népi értékek fölfedezését vélték megtalálni a Kex József Attila-feldolgozásaiban.

Kovács László:

Ekkor már ismertek voltatok arról, hogy a produkciótok több mint zenélés?

Kisfaludy András:

Igen, a performanszok már ismertek voltak. Nem a zenei hiányosságokat akartuk kitölteni, hanem Baksa olyan performanszokat talált ki, amelyek hosszú történeteket tartalmaztak és a zenekar kísérte őt. Sok kamuangol dalunk volt és volt olyan sláger, amit háromszor-négyszer eljátszottunk különböző változatban. Ilyen volt például az *Ob-la-Di Ob-la-da*,²⁶ amelyet eljátszottunk szvingesen, cha-cha-ha módra, keringőzve és így tovább, mindenféle ritmikai képletben. Egyszer az Illés-klubban²⁷ léptünk fel, ahol ezt tizennégyszer adtuk elő. A közönség egy része elszivárgott, a maradék pedig egyre fenyegetőbbé vált és végül elkezdtek minket piszkálni, nyilván meg akartak verni. Na, onnan el kellett menekülnünk! A házigazda Illés pedig megkért minket, hogy ezt így azért többé ne adjuk elő.

²¹ Országos Rendező Iroda, ORI, 1958–1991 között működő állami rendezényszervező iroda.

²² Vujicsis Tihamér (1929–1975) szerb származású magyar zeneszerző, népzene gyűjtő.

²³ Váci Mihály (1924–1970) Kossuth- és kétszeres József Attila-díjas költő, műfordító.

²⁴ József Attila (1905–1937) Baumgarten- és posztumusz Kossuth-díjas magyar költő, a magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb, legeredetibb alakja.

²⁵ Csoóri Sándor (1930–2016) Kossuth-díjas költő, író, politikus.

²⁶ *Ob-la-Di Ob-la-da*, a The Beatles egyik legismertebb száma.

²⁷ Az Illés zenekar az 1960-as és 1970-es évek legnépszerűbb magyar beatzenekara.

Kovács László:

Az IM-ben²⁸ interjúval és poszterrel jelentetek meg 1969 nyarán. Kezdő zenekar voltatok, hogyan jött létre az interjú? Ez milyen jelentőséggel bírt a Kexnek?

Kisfaludy András:

Európában a fiatalok és a lemezt vásárlók számára több híres heti és havilap jelent meg. Ilyen volt például a Melody Maker vagy a német Bravo, és hasonló volt, de ennél sokkal komolyabb szerepet töltött be az amerikai Rolling Stone nevű lap, amelynek egy darabig Joe Eszterhas volt a főszerkesztője. Ezek a lapok kvázi még életmintát is mutattak, stílust, de kellően tudták befolyásolni a srácokat abban is, hogy éppen milyen lemezt vegyenek. Sztárt tudtak csinálni egy dalból, egy együttesből, szinte egyik napról a másikra. Nálunk az Ifjúsági Magazin volt a csúcs, amelyet komoly politikai ellenőrzés alatt szerkesztettek. Ide bekerülni bizonyos szempontból elismertséget jelentett. Egy támpont volt az egyetemistáknál is, és mert a Kex lassan egy szűk körben fontossá vált, és mert később Babos Gyula²⁹ is nálunk játszott, folyamatosan jöttek a bulijainkra különböző híres magyar zenészek, tehát szakmai elismerést is kaptunk. Sikk volt ide járni. Lejött a Citadellába jam session-re Fogarasi János,³⁰ Kőszegi Imre,³¹ Orszáczky Jackie,³² a Bögöly,³³ Radics Béla,³⁴ Friedrich Karcsi³⁵ és még sokan mások.

Egyetemisták között terjedt a hírünk. A performanszaink előadásokként változtak, Baksa minden este újat talált ki, mintegy egy új képet festett meg. Kétszer nem hangzott el ugyanaz. Megvolt a várakozás a közönség részéről, vajon ma mit fog kitalálni? Volt, hogy Orszáczky Jackie, Bajtala³⁶ és Kőszegi is beszálltak. Ők Babos Gyulához,³⁷ az időközben csatlakozott gitárosunkhoz kapcsolódtak. Jó híre ment, hogy ismert zenészek is játszanak velünk. Több változás is történt a zenekarnál. Gyula csak nyolc hónapig gitározott a Kexben, utána elvitték katonának. Bianki Iván gordonkaművészként végzett a Zeneakadémián, diplomázása után külföldre szerződött. A *Család* című számunkban mutatta meg magát a hangszerén.

Kovács László:

Hogyan éltétek meg a *Szép lányok, ne sírjatok*³⁸ című filmre való felkérést? Tudtátok-e, hogy az Illést letiltották és helyettük osztották rátok a filmbeli zenekari főszerepet?

Kisfaludy András:

Nem tudtunk erről. A film a Beatles *Help* című filmjére hajazott, egyszerű cselekménnyel. Emlékszem, a befejező nagy jelenetnél, amikor helikopterről vették fel, ahogy a zenekar menekül az üldözői elől, nem kaptunk részletes instrukciót, mit tegyünk, azon kívül, hogy fussunk, majd valahol egyszerre essünk el a kimerültségtől. Megcsináltuk! Annyi előnye volt

²⁸ Ifjúsági Magazin, IM, fiatalok számára 1965 és 2015 között havonta megjelenő magyar folyóirat.

²⁹ Babos Gyula (1949–2018) Liszt Ferenc-díjas magyar dzsesszgitáros.

³⁰ Fogarasi János (1935–2012) magyar zenész, dzsessz-zongorista, zenetanár.

³¹ Kőszegi Imre (1944) Liszt Ferenc-díjas magyar dobos, zeneszerző, zenetanár.

³² Orszáczky Miklós „Jackie” (1948–2008) magyar basszusgitáros, énekes, zeneszerző.

³³ Lakatos „Bögöly” Béla (1948) dzsessz-zenész, basszusgitáros.

³⁴ Radics Béla (1946–1982) gitáros, énekes, zeneszerző. Az egyik legjelentősebb magyar rockelőadó, az Atlantis, a Sakk-Matt, a Tűzkerék, a Taurus és az Aligátor együttesek tagja volt.

³⁵ Friedrich Károly (1948) harsonás, basszusgitáros, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára

³⁶ Bajtala János (1945) magyar billentyűs, énekes, zenekarvezető, a hazai beatélet ismert alakja volt.

³⁷ Babos Gyula (1949–2018) Liszt Ferenc-díjas magyar dzsesszgitáros.

³⁸ A *Szép lányok, ne sírjatok* Mészáros Márta által rendezett, 1970-ben bemutatott magyar film.

ennek a filmszerepnek, hogy a MAFILM nagy stúdiójában négy számot felvettek velünk, amelyek azután a filmbe is bekerültek.

Kovács László:

Ugye, ekkoriban jelent meg a kislemezek is?

Kisfaludy András:

Végre lemez! Kislemez (de nekünk nagy lemez!), amely 1970 végén jelent meg. Ez a Rottenbiller utcai stúdióban készült. A hangmérnök azt kérte, hogy külön-külön vegyük fel a zenei sávokat. Teljesen gyakorlatlanok voltunk. Kezdjük a dobbal. De hát én? – hogy magamban dúdoljam a számokat és úgy vegyük fel, ez nonszensz. Babos odaállt mellém, ritmusgitarozott, vezényelte a kiállításokat és bár csendben csináltunk mindent, mégis jó atmoszférát teremtettünk a felvételhez. Végül jött az ének. Baksának nem ment. A *Család* című dalban az énekszólam kezdetén oktáv váltás van, amit egyébként ő talált ki, és az nem ment neki. Hamis volt. Valaki azt mondta, holnapra hívjunk egy srácot a Rádió Gyermekkórusából, az majd megcsinálja. Erre Baksa megsértődött, féltékeny lett. Csak évekkel később derült ki, hogy van egy fotó, ahol éppen a Rádió Gyermekkórusában egy fiatal srác a kép bal oldalán Kodály Zoltánnak énekel egy népdalt. Ő tényleg a kis Baksa Soós volt!

Kovács László:

1970 őszén vendégszerepeltetek az NDK³⁹-ban. Kik és hova hívtak meg benneteket?

Kisfaludy András:

Doleviczenyi talált kapcsolatot egy NDK-beli menedzserhez. Ifjúsági klubokban adtunk öt koncertet, öt nap alatt. 500–1000 ember látott minket egy-egy alkalommal. Baksa perfekt beszélt németül, mert korábban ott tanult.

Kovács László:

Volt-e reklámja a fellépéseknek?

Kisfaludy András:

Plakátokat tettek ki azzal, hogy egy magyar zenekar érkezik. A németeknek a Balaton akkor már a szétszakított családok találkozási pontja volt, így Magyarország kicsit mitikus jelentőségű volt a szemükben.

Kovács László:

Milyen nyelven koncerteztetek?

Kisfaludy András:

Baksa lelkesen készült a vendégszereplésre. Lefordította a dalszövegeket, tehát németül szólaltunk meg. Egyébként Miki és Babos Gyula is tudtak németül, én pedig angolul. Sajnos, nem volt igazi sikerünk, a német közönség nem vette a lapot, hiába értették a szövegeket.

Az egyik koncerten az NDK legjobb együttesével léptünk fel. Chicago-t és Blood, Sweat and Tears-t játszottak tökéletes angolsággal. Fúvós zenekart ilyen jól játszani még nem hallottam. A buli végén bepakoltunk két-három kocsiba és kihúztunk a kertvárosba, de csak a zenészek.

³⁹ Német Demokratikus Köztársaság, NDK, egy szocialista állam volt, amely 1949 és 1990 között létezett Németország szovjet megszállási zónájában

Menedzserek nem jöhettek. Ott a komoly pálinkázás, vodkázás után sírva kérték, nem, inkább úgy fogalmaznék, könyörögtek, hogy segítsünk nekik kiutazni, el innen a mocskos diktatúrából. Budapestre szerettek volna jönni, akkor az már nekik Nyugatnak számított.

Mintha föl is lettek volna készülve, előkerült egy komoly reklámanyag az együttesről, kép és hangfelvételek. A mai napig őrzöm ezeket a fájdalmas dokumentumokat. A Kexet az Uzsoki utcai balhé miatt – amelyről még szó esik – a Legfelsőbb Bíróság döntése alapján nem engedték Nyugatra. Maradt nekünk az NDK. Menedzserünk jó kapcsolatot tartott a magyar Belügyminisztérium illetékes osztályával, mert többször mesélte, hogy mely magyar együttesekkel dolgozott már, és kik azok, akikkel hivatalból jóban van. Elszállásolásunk is tipikusan NDK-s volt, hiszen a Berlint kettészelő demarkációs vonal keleti részén épült házak egyikébe helyeztek, ahol nem lakott már senki. Csak a Stasi⁴⁰ emberei. Ezekben a házakban a pincék életveszélyesek voltak, mert az emberek 50–60 méter hosszú alagútjai össze-vissza tekeregtek, állítólag nem lehetett tudni, melyik mikor omlik be. Az alagutakat azért fűták, hogy át lehessen menni Nyugat-Berlinbe. Ezekben a még háború előtt épült 5–6 emeletes, téglaeépítésű, gyakran fafödémes házakban, voltak többszobás, komoly polgári igényeket kielégítő lakások is. Egy ilyenbe szállásoltak el. A mi szuper menedzserünk szolgált néha meglepő információval is. Például, ha az egyik bulin, ahol megtetszik az egyik csaj, csak küldjél neki egy korsó sört, ő már ebből a gesztusból tudni fogja, hogy aznap estére a tied lehet. Ez nem kurválkodás, az NDK-ban bevett szokás volt, hiszen a háborúban rengeteg férfi elesett.

Kovács László:

Ti hogyan éltétek meg a kiküldetést?

Kisfaludy András:

Örömmel, mert jó buli volt. Másfelől nem volt felhőtlen az élmény, mert láttuk a nyomort, a mérhetetlen bezártságot, az emberek szenvedését az elnyomás miatt.

Kovács László:

Eljutottatok-e máskor is külföldre?

Kisfaludy András:

Nem, ez maradt az egyetlen kinti utunk. Egyébként Baksa a külföldre távozása után az NSZK⁴¹-ban összehozott egy zenekart, ahol az itteni munkásságát folytatta. Annak sem volt sikere, ezek szerint nem bennünk volt a hiba. Sajnos, a zenekara nevére nem emlékszem, ők egy évig játszottak együtt.

Kovács László:

Egy időben Somló Tamás⁴² és Závodi János⁴³ is csatlakozott hozzátok.

Kisfaludy András:

⁴⁰ Ministerium für Staatssicherheit, röviden Stasi, a Német Demokratikus Köztársaság állambiztonságért felelős központi államigazgatási szerve volt.

⁴¹ Német Szövetségi Köztársaság, NSZK, Németország hivatalos elnevezése, a két német állam létezésének idején (1949–1990) Nyugat-Németország közkeletű elnevezése volt. Lásd a 30. számú lábjegyzetet is.

⁴² Somló Tamás (1947–2016) magyar énekes, basszusgitáros, szaxofonos, dalszerző, artista és jogász, a Locomotiv GT tagjaként lett ismert.

⁴³ Závodi János (1947) magyar gitáros, a Piramisban lett népszerű.

Igen, Janó érkezett Gyula helyett, Tamás pedig mindenféle mutatvánnyal színesítette a programot. Törzshelyeink ekkor már a Bem rakpart és az Ifipark voltak, mindkét helyen heti rendszerességgel játszottunk.

Kovács László:

Hogyan lett vége a zenekarnak?

Kisfaludy András:

Annak ellenére, hogy megjelent a kislemezünk, és az Illés zenekar meghívott egy országos turnéra, ami többszörös anyagi biztonságot és országos elismertséget jelentett, és pont ebben az időben, a Kex kvázi főszerepet vállalt a *Szép lányok, ne sírjatok* című játékfilmben, a zenekar belső összhangja megváltozott, megromlott. A hivatalos belügyi elhárítás aljas tevékenysége okán, előbb a belső bomlasztás ténye valósult meg. Évtizedekkel az események után, amikor dokumentumfilmet készítettem a Kexről, Markó György segítségével – aki a Történeti Hivatal Levéltárának vezetője volt – sikerült beleolvasni az akkori besúgói jelentésekbe. Több száz jelentést néztem át. A besúgók többnyire zenészek voltak, volt köztük olyan is, aki nagyon népszerű muzsikusként volt. Fogarasi János orgonista az egyik, akinek nagy hatása volt a magyar beatzenére és a zenei oktatásra, a Metró együttesre és Baksa Soós Jánosra is. A Belügy és a kulturális vezetés nagyon ügyelt a művészeti életre, különös tekintettel az irodalomra és az újonnan fellépő beat és rockzenei törekvésekre. A titkos jelentések nem hivatalos döntéseinek egyike az volt, hogy Baksát el kell tenni láb alól, mert fölösleges feszültséget okozhat a fiatalság körében. Egy közúti balesetnek álcázott halálos gázolás megszervezése volt a cél. A gyilkosságot végül nem sikerült végrehajtaniuk. De Baksa látva a megkerülhetetlen helyzetet, tehát azt, hogy az életére törnek, végül külföldre távozott.

Kovács László:

Hogyan alakult a Kex sorsa Baksa kilépése után?

Kisfaludy András:

A közönségünk megmaradt, így újabb tagokat kerestünk. Baracs János,⁴⁴ Bácsai Péter,⁴⁵ Horváth Péter „Dörge”⁴⁶ és Tóth János Rudolf⁴⁷ csatlakoztak. Saját, új zenei világot próbáltunk meg kialakítani. Tóth János kiválóan énekelt Janis Joplin⁴⁸-számokat, de játszottunk Osibisa⁴⁹-t is. Néhány saját számot is megtartottunk. Végül a sikertelenség miatt oszlottunk fel. Igazából nem éreztem perspektíváját ennek a „Kex 2”-nek. Ez nem olyan, mint a töltött káposzta, hogy többszöri felmelegítés után még jobb lesz. Baksa nélkül a Kex – nem Kex. Csak évtizedekkel később tudtam meg, mi is volt Baksa disszidálásának igazi oka. Rohadt szemét mindenki, aki ebben a gyilkossági ügyben szerepelt! Szétverték a bandánkat.

Kovács László:

Hogyan folytattad ezen csalódás után?

⁴⁴ Baracs János (1953) magyar zenész, basszusgitáros, zeneszerző.

⁴⁵ Bácsai Péter (1946) magyar énekes, néprajzos.

⁴⁶ Horváth Péter „Dörge” (1948–2025) magyar szaxofonos, fuvolás.

⁴⁷ Tóth János Rudolf (1949) magyar gitáros, énekes, zeneszerző, a Hobo Blues Band és a Magyar Atom tagjaként lett népszerű.

⁴⁸ Janis Joplin (1943–1970) amerikai rock- és blues-énekesnő, zeneszerző, szövegíró.

⁴⁹ Osibisa, a hetvenes években népszerű afro rockzenekar volt.

Kisfaludy András:

Egy darabig visszavonultam, de kerestem azt a pillanatot, ahol ki lehetne löni egy új bandával. Kőszegi Imréhez jártam dobolni tanulni. Készültem. Aztán szinte egyik pillanatról a másikra összeállt az M7-es zenekar, fúvósokkal stb. Avantgárd költők verseit szerettem volna énekelni, olyanokét, mint Weöres Sándor,⁵⁰ André Breton,⁵¹ Kassák,⁵² Henri Michaux.⁵³ Egy rettenetes műsor állt össze. Egy rettenetesen jó! Az Ikarus Művelődési Házban kaptunk helyet. Azonban a külterületi srácoknak és csajoknak nem ez a zene kellett, valami más, amolyan jami-jami zene, amire táncolni lehet, ölelkezni, röhögni, piálni. Pár hónap múlva már a zenészek sem érezték, hogy ez az új valami nagyszerű, amit én szerettem volna csinálni, jó dolog lenne, ráadásul nem kerestek vele sokat, sőt, egyre inkább jöttek az idegen haknik, így eljött az a pillanat, amikor a saját csapatom megfűrt, kifűrt a zenekaromból. Zenészként és festőként ez volt a harmadik vagy negyedik kudarcom. De ennek ellenére éreztem, hogy kell jönni valami igényesebb, jobb zenének, nagyobb feladatnak, amit nagyon vártam. De hol? Jellemző, hogy az ORI büféjében véletlenül futottam össze Radics Bélával, akinek szintén lógott az orra. Mind a ketten szerelmesek voltunk a saját zenénkbe, az általunk szeretett zenébe, ami nem volt ugyanaz. Én akkor már a fúziós dzsessz-rock zenét szerettem, Béla pedig rhythm and bluest játszott. Ismertük egymást az Ifiparkból,⁵⁴ az Erzsébetből,⁵⁵ de közelebbi kapcsolatunk nem alakult ki. Közvetve viszont annál erősebben tudtunk egymásról. Történt, hogy 1970-ben a zuglói Kassák Klubba⁵⁶ meghívta a Kexet Don Péter igazgató. Előttünk a Radics-féle Tűzkerék⁵⁷ játszott, akik hozták magukkal a kemény angyalföldi és újpesti közönségüket. A Kex és a Tűzkerék átállásánál először egy alkalommal, és onnantól kezdve folyamatosan minden fellépés alkalmával verekedés tört ki, ami odáig fajult, hogy a kerület összes rendőrautója, szolgálatban álló rendőre és kutyáik megjelentek rendet rakni. Az utolsó Kassák bulin örült verekedés alakult ki, a rendőrök törtek-zúztak, embereket vertek véresre, ablakokat vágtak be, megállíthatatlanná vált az erőszak, végül, beleértve a zenekart is, menekülőre fogtuk a dolgot. Baksá akkor azt ordította a mikrofonba: „Nem is tudtam, hogy a kutyák rendőrsapkát viselnek, a rendőrök pedig ugatnak.” De ebből a szorításból már nem volt menekvés, volt, akit a rendőrsre vittek be, vagy a művelődési házban zártak be egy szobába, a folytatás pedig a Markó utcai Pesti Központi Kerületi Bíróságon zajlott, ahol Baksát háromhavi börtönre ítélték, a zenekari tagoknak pedig elvették az útlevelét és figyelmeztetésben részesítették őket. Ez a büntetés nem jelentett büntetett előéletet, de a Belügy figyelmét még inkább föl hívtuk magunkra.

Ezek után három évvel később az ORI büféjében kezdet adtunk egymásnak Radics és én, hogy fölállítunk egy zenekart. Az Aligátor⁵⁸ nevet kaptuk Bélától, mondván az aligátor az állatvilágban félelmetes állat, mindenkit legyőz. Ez kellett Bélának, a sok megaláztatás, félreállítás után győzni, mindent és mindenkit legyőzni. Felvállaltam a zenekarvezetői

⁵⁰ Weöres Sándor (1913–1989) Kossuth- és Baumgarten-díjas magyar költő, író, műfordító, filozófus, irodalomtudós, muzeológus.

⁵¹ André Breton (1896–1966) francia író, esztéta, szürrealista mozgalom egyik megalapítója.

⁵² Kassák Lajos (1887–1967) Kossuth- és Baumgarten-díjas magyar író, költő, műfordító, képzőművész.

⁵³ Henri Michaux (1899–1984) belga-francia költő, író és festő.

⁵⁴ Budai Ifjúsági Park, Ifipark, 1961–1984 között működő, rendkívül népszerű szabadtéri szórakozóhely, illetve koncerthelyszín.

⁵⁵ Erzsébet söröző, népszerű pesti, nagykörúti söröző volt, sok zenész törzshelye.

⁵⁶ Kassák Klub, hivatalos nevén Kassák Lajos Művelődési Ház, 1968-tól az 1980-as évek végéig működő intézmény, az avantgárd művészetek egyik otthona volt.

⁵⁷ Tűzkerék, 1970–1971-ben, majd 1975–1982-ben működő magyar rhythm and blues és rockegyüttes, Radics Béla zenekara volt.

⁵⁸ Az Aligátor 1973-ban működő hard rock és rhythm and blues zenekar.

adminisztratív munkát és elkezdtünk dolgozni. Nem mellékes, hogy próbahelyet és fellépési lehetőséget a csepeli Radnótiban⁵⁹ kaptunk, ami napi másfél, két óra utazgatást jelentett buszon, villamoson és HÉV-en, minden egyes tagnak a zenekarból. Radics Béla nevének fénye még nem kopott meg, ahogy elkezdtünk játszani, ment a híre, hogy újra egy komoly banda állt össze a koncertekre és a bulikra egyre többen jöttek el.

Palánkai⁶⁰ orgonán, Klein Cila⁶¹ basszuson játszott, Béla gitározott és én doboltam. Radics előállt egy repertoárral, amiben heavy metal és blues zenekarok klasszikus számai voltak, és elszórtan az ő eddigi dalai, amelyeket a Taurusban⁶² játszott. Radics Béla már 1965–66-ban is szerepelt, amatőr együttesekben, aztán az Atlantisban,⁶³ profi volt, mint előadó, egy ilyen együttest tudott zeneileg vezetni. De sajnos, saját nótákkal hadilábon állt. Egész életében tán 10–11 saját száma volt. Amikor összekerültünk, én azzal kezdtem, hogy saját számokat kell szerezni, mert azok nélkül soha nem lesz nagylemezünk, a lemezt egyébként mindannyian nagyon szerettük volna. Ez a szó felhajtó erővel bírt nála, mert talán a legszebb számaikat az Aligátorban szerezte. Ezek a *Tovább*, a *Csodálatos utazás* és a *Gonosz asszony*, de ezekből sem készült lemezfelvétel, vagy bármilyen profi hangzó rögzítés. A kapuk be voltak zárva előttünk, bármit produkáltunk. Diktatúra, kommunista vezetés. Áthidalhatatlan akadályok. Érdekes, hogy furcsa könyveket olvasott, becsületére legyen mondván, de olvasott. Például Fejes Endre⁶⁴ *Mocorgóját*. Megtaláltam az egyik általa forgatott könyvből való idézetet, amit a mikrobusz ülésén hagyott. Marcus Aurélius filozófiai traktátusából nézett ki egy sort, amit nem tudok pontosan idézni, de valahogy így hangzott: „Tragikus lehet annak az embernek a sorsa, akinél előbb hal meg a lélek, mint a test.” Ezt ő magára vette, mert fizikailag még itt volt köztünk, de lélekben már nem. Cegléd, Dózsa György tér, ötezer ember, már a harmadik számot játszottuk, amikor Béla a fáradtságtól, az alkoholtól, a fejében kavargó indulatos gondolatoktól rosszul lépett hátra. Az emeletes Laney hangfal és erősítő rázuhant. Eltört a keze, kórházba kellett vinni. Mi, többi zenészek Budapest felé a visszaúton elbúcsúztunk egymástól. Az Aligátor feloszlott.

Kovács László:

Gondoltál-e újabb zenekar alapítására?

Kisfaludy András:

Alig vártam ezt a pillanatot. Vége a zenélésnek. Befejeztem. Már a tragikus ceglédi fellépés előtt hetekkel délelőtti szabad időmben antikváriumokba és könyvesboltokba jártam. Folyamatosan írtam össze magamnak azokat a könyveket, amelyeket akkor veszek majd meg, ha eladtam a dobomat. Volt egy rendes listám, német klasszikusok, orosz és francia klasszikusok, érdekes könyvek a Nyugat⁶⁵ szerzőitől és Kassák Lajostól.⁶⁶ Abban az időben Kassák nagy hatással volt rám, talán bizonyos közös pontok miatt, hogy ő is festett, írt prózát, verseket, autodidakta volt. Szinte a semmiből küzdötte föl magát egy pontra, ahol jampeceskedhetett. Szegény volt, de gazdag érzelmileg, megmutathatta a proli szívét mindenkinek, sokak haverja, bátor és még sok minden. És szerkesztett egy kulturális lapot, a

⁵⁹ Radnóti Miklós Művelődési Ház, 1963-ban megnyitott intézmény Csepelen, Budapest XXI. kerületében.

⁶⁰ Palánkay Ferenc (1952) szaxofonos, billentyűs.

⁶¹ Klein „Cila” László (1947–2009) basszusgitáros, a Hungaria és az Aligátor tagja volt.

⁶² Taurus, 1972–73-ban működő hard rock zenekar, a második hazai szupergrupp.

⁶³ Az Atlantis 1963–1971 között működő beategyüttes.

⁶⁴ Fejes Endre (1923–2015) Kossuth- és József Attila-díjas magyar író.

⁶⁵ A Nyugat 1908–1941 között megjelent folyóirat, a 20. századi magyar irodalom meghatározó folyóirata volt.

⁶⁶ Kassák Lajos (1887–1967) Kossuth- és Baumgarten-díjas magyar író, költő, műfordító, képzőművész.

Mát.⁶⁷. Aztán a csavargó emberről, vagyis saját magáról írt egy regényt *Egy ember élete* címmel. Meg voltam döbbenve őszinteségétől, vagányságától, emberiességétől. Amikor összeállt a pénz, módszeresen kezdtem összegyűjteni a könyveket, szatyrokba és nagyobb papírdobozokba, aztán taxival haza. Több fuvart kellett megtennem, nem is tudtam egyszerre elvinni a könyveket. Otthon összeállt az első könyvtáram. Több száz könyvről volt szó. Polcok még sehol, de szépen tornyosultak a különböző könyvek, gerinccel látható felükkel. Nagyon kedves pillanatokat éltem át, mert elindult valami, ami meghatározó volt abban az időben. Elkezdtem olvasni, éjjel-nappal, ahogy azt hiszem, csak egyszer olvas az ember az életében. Teljesen véletlenül a Központi Antikváriumban a kezembe akadt Kassák Ma című folyóiratának reprint akadémiai kiadása, négy kötetben. Vizuálisan is izgalmasan nézett ki, mélykék ultramarin, bőrkötés és középen felül vörössel: MA. Gyönyörű könyv volt. Az ára is az volt, de a dobszerelésem eladása után volt pénzem és nem érdekelt, hogy mennyibe kerül a Kassák-kötet. Mintha a saját szobám a munkahelyem volna, az esti bulizások után reggel fölkelve olvastam. Módszeresen kerestem az újabb és újabb könyveket. Nagyon érdekelt a nyelv. A Fiatal Művészek Klubjába⁶⁸ Bódy,⁶⁹ Dobai,⁷⁰ Frankl,⁷¹ és még néhányan meghívták Zsilka Jánost,⁷² hogy az általa kutatott strukturalista nyelvészet témájában tartson négy előadást. Engem is érdekelt ez a dolog, azonban úgy gondoltam, hogy mélyebben kell megismerni Zsilka gondolatait, ezért teljesen ismeretlenül bementem hozzá az egyetemre, és megkértem engedje meg, hogy egy szemesztert végig hallgassak nála. Az érdekelt, hogy miért mondja azt, hogy a gondolkodás alapja a nyelv. A munkaterv és életforma úgy nézett ki nálam, hogy napközben olvasás, heti kétszer délutánonként Zsilka, este Fiatal Művészek Klubja. Legjobb barátaim felkeltették a szociológia iránti érdeklődésemet, Vance Packard,⁷³ David Riesman,⁷⁴ Herbert Marcuse⁷⁵ műveivel kinyílt megint egy új világ.

Kerestem új megnyilvánulási formákat, verselés, novellaírás, festés, de nem elégített ki egyik műfaj sem. Nem voltam következetes, kapkodtam. Valójában minden törekvésem akkori lényem töredékes, zárt lenyomata volt. Sok minden sűrűsödött össze, de mégsem akart összeállni egy egésszé. Abarátaim különböző társaságokból tevődtek össze, egyébként szép számmal. A közös útnak a végén általában ott volt a Kex. Volt, aki rendszeresen ott volt a bulikon, volt, aki ritkán, volt, aki csak nagyobb rendezvényeken, volt, aki csak a kisebb klubokban és sokan voltak, akik nem is voltak lenn, csak hallottak róla, hogy milyen érdekes zenekar.

Kovács László:

Hogyan kerültél a filmes világba?

Kisfaludy András:

⁶⁷ A Ma 1916–1925 között megjelenő irodalmi és művészeti folyóirat.

⁶⁸ A Fiatal Művészek Klubja 1960–1998 között működő klub és szellemi műhely.

⁶⁹ Bódy Gábor (1946–1985) magyar filmrendező, videoművész.

⁷⁰ Dobai Péter (1944–2025) a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth-díjas és József Attila-díjas magyar költő, író, forgatókönyvíró, dramaturg.

⁷¹ Frankl Péter (1953) matematikus, artista.

⁷² Zsilka János (1930–1999) magyar nyelvészprofesszor, egyetemi tanár.

⁷³ Vance Packard (1914–1999) amerikai író, újságíró, a fogyasztói társadalom bírálója.

⁷⁴ David Riesman (1909–2002) amerikai szociológus, oktató.

⁷⁵ Herbert Marcuse (1898–1979) német filozófus, szociológus, politológus, a frankfurti iskola alapító tagja.

Gyakori vendégek voltak nálam dr. Végh,⁷⁶ Lisziák Elek,⁷⁷ Deák Laci⁷⁸ és Kecskeméti Kálmán,⁷⁹ a festő. Egyszer, mondani lehet úgy is, hogy követségbe jött hozzám dr. Végh és csapata. Arra kértek, hogy találkozzam Kovásznai Györggyel,⁸⁰ aki szeretne valamit kérni tőlem. Összejöttünk, és kiderült, mi a kívánság. Kovásznai, aki már akkor jelentős festőművésznek volt mondható, rajzfilmeket készített, és most barátaival egy nagy sorozatban gondolkodnak, *Ez csak divat* címmel. Én lennék az első asszisztense és miután tudok rajzolni pop-art és hiperrealista képeket, ilyen képek festésével és az egész film vizuális megjelenésével kellene foglalkoznom. Bernáth Aurélhoz⁸¹ jártam én is a főiskolán mint Kovász. Tetszett az ötlet, majd később, amikor kiderült, hogy milyen vacak és felszínes a forgatókönyv, akkor MakaraPéter barátommal rájöttünk, hogy ez sokkal inkább divatszociológiai téma, mint egy jópofáskodó rajzfilm. Át kell írni az egészet. Izgalmasnak tűnt. Kovásznai elfogadta, hogy mi ketten írjunk divatszociológiai szempontok szerint vázlatokat, amit majd ő megfogalmaz. Jó néhány kérdést végig kellett gondolnunk, olyanokat például, hogy mi a különbség Marilyn Monroe⁸² és Brigitte Bardot⁸³ között, vagy mi a különbség a miniszoknya és a harisnyanadrág között, az 1968-as Párizs,⁸⁴ a Beatles vagy Jimi Hendrix⁸⁵ között. Itthon is kérdés volt, Európában is, hogy „kicsi vagy kocsi”,⁸⁶ kívülről irányított társadalom vagy belülről irányított ember. Az írások elkészültek, a film elkészült, de nem lett bombasiker. Nekem arra volt jó ez a két év, hogy megismerjem az animációs technikát, hogyan kell készíteni képes forgatókönyvet, milyen képfelvételi technikák léteznek, kik azok a kollégák, akikben bízhatok, és akikre támaszkodni lehet. Méhes László⁸⁷ festőművész barátom segítségével elkészítettem első animációs filmemet, címe: *Summa summarum*.

Ezt követte egy régi vágyam megvalósítása, a József Attila-film. Régóta szerettem volna megtalálni azt a vizuális nyelvet, amivel ábrázolni tudom József Attila feszült, drámával átítatott, nehezen érthető világát, amiben megfogalmazza a jónak akarását, a teljességvágy iránti vonzalmát, az ölelés hiányát, mindezt az állandó szegénység tragédiájában. *Az idő semmit játszik* címet adtam a filmnek, amely rengeteg munkával elkészülve aztán több díjat nyert filmfesztiválokon. Ez a film technikáját tekintve részben animációs, de mert élő szereplőkkel készült, lényegében egy kisjátékfilm. József Attilát nem lehetett volna rajzfilmes technikával ábrázolni, ezért valóságos környezetben, valós arányokkal megjelenő emberek és tájak láthatók a filmen. Ez vezetett oda, hogy a közvetlen valóságot keressem, a minket körülvevőt, azt, amiben élünk, a jelen idejűt és az ebben megtalálható összefüggéseket mutassam meg. Feltárjam az elemi erejű valóságot, ami még eldöntetlen. Egyszóval egy új műfaj keresett meg: a dokumentumfilm. 1988-tól napjainkig lényegében csak ebben a

⁷⁶ Dr. Végh László (1931) orvos, zeneszerző, a hatvanas évektől a magyar underground művészvilág ismert alakja a hatvanas évektől.

⁷⁷ Lisziák Elek (1939–2007) rajzfilmrendező, grafikus.

⁷⁸ Deák László (1946–2009) költő, író, szerkesztő, képzőművész, könyvkiadó.

⁷⁹ Kecskeméti Kálmán (1942) fotóművész, festő, grafikus.

⁸⁰ Kovásznai György (1934–1983) magyar festő, animációs rendező, író.

⁸¹ Bernáth Aurél (1895–1982) kétszeres Kossuth-díjas és Munkácsy Mihály-díjas magyar festőművész, grafikus, művészpédagógus, művészeti író.

⁸² Marilyn Monroe (1926–1962) Golden Globe-díjas amerikai színésznő, fotómodell és énekesnő.

⁸³ Brigitte Bardot (1934–2025) francia színésznő, énekesnő, állatvédő.

⁸⁴ Kisfaludy az 1968-as párizsi diáklázadásokra utal, amelyek nagy hatással voltak az ifjúsági kultúrára.

⁸⁵ Jimi Hendrix (1942–1970) amerikai gitáros, énekes, zeneszerző, a rockműfaj egyik legnagyobb hatású előadója.

⁸⁶ Kisfaludy a fogyasztói társadalom életmódbeli dilemmájáról a hatvanas-hetvenes években folytatott vitára utal.

⁸⁷ Méhes László (1944–2022) festőművész.

műfajban dolgozom, készítettem több mint ötven dokumentumfilmet. „Ime, hát megeltem hazámat...”